

Тэма 1 УВОДЗІНЫ

Тэрмін “*анамастыка*” (ад старажытнагрэчаскага *ὀνομαστική* – мастацтва даваць імёны) мае два значэнні: па-першае, ім абазначаецца комплексная навука аб імёнах уласных; па-другое, самі імёны ўласныя (у апошнім значэнні ўжываецца таксама тэрмін «анімія»). Выдзяленне спецыяльных анамастычных праблем з агульнага кола лінгвістычных абумоўлена становішчам ўласных імёнаў у мове.

Аб’ектам вывучэння анамастыкі з’яўляюцца **ўласныя імёны (онімы)** – гэта адзінкі мовы-маўлення, якія служаць для падкрэслена канкрэтнага называння асобных прадметаў рэчаіснасці і з прычыны такой спецыялізацыі выпрацавалі некаторыя асаблівасці ў значэнні, граматычным афармленні і функцыянаванні: *Георгій Марчук, Каляды, Баранавічы, Свіцязь*, крама жаночага трыкатажу “*Мужчынскія слёзы*”.

А.В. Супяранскай прапануецца прадметна-намінатыўная класіфікацыя ўласных імёнаў, у якой утрымліваецца абазначэнне класаў названых аб’ектаў і адпаведныя ім анамастычныя разрады: людзі – **антрапонімы**, геаграфічныя аб’екты – **тапонімы**, расліны – **фітонімы** і г.д. Аналізуючы ўласныя імёны, А.В. Суперанская вылучае [52, с. 144–145]: 1) рэальна існуючыя імёны; 2) аб’екты, народжаныя фантазіяй людзей, або імёны выдуманых прадметаў; 3) аб’екты, існаванне якіх мяркуецца, але яшчэ не даказана; 4) аб’екты, створаныя творчасцю мастака. Кожная з гэтых груп падпадзяляецца на некалькі разрадаў. Так, да рэальна існуючых аб’ектаў адносяцца: **антрапонімы** (абазначэнні людзей у сувязі з іх рознымі характарыстыкамі: *Зінаіда Іосіфаўна Дудзюк, Радзівіліха, Ганна Аршыца*); **заонімы** (назвы жывёл: конь *Мадагаскар*, начніца *Нюня*); **анэмонімы** (уласныя імёны вятроў, сезонаў, стыхійных бедстваў, напр.: ураганы *Алекс, Аліса, Гілберт*); **касмонімы** (назвы галактык, зорных скапленняў, сузор’яў: *Мілавіца*, сузор’е *Валасажары*), **хранонімы** (агульнапрынятыя абазначэнні часу, кропкі і адрэзкі часу, а таксама, па версіі Н.У. Падольскай, уласныя імёны асобных святаў, мерапрыемстваў [42, с. 162]), напр.: *Вялікі пост, Радаўніца*, гастрэфэст “*Мотальскія прысмакі*”, **эргонімы** (уласныя імёны комплексных аб’ектаў – назвы устаноў, прадпрыемстваў, таварыстваў, у тым ліку транспартных сродкаў, напр.: турагенцтва “*Находка*”, салон прыгажосці “*Эго*”, рэстаран “*Малка*”, кінатэатр “*Адрыя*”, гасцініца “*Морское око*”); **дакументонімы** (агульныя абазначэння дакументаў і іх відаў *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, “Устава на валокі”*) і інш. [52, с. 144–145]:

Літаратурная (паэтычная) анамастыка – навука, якая вывучае ўласныя імёны ў мастацкай літаратуры. Аб’ект літаратурнай анамастыкі – **анамастыкон мастацкага тэксту**, які ўяўляе сабой сістэму ўласных імёнаў, якая складаецца з розных груп онімаў, што ўтвараюць вербалізаваны ў тэксце канкрэтнага аўтара слоўнік і рэпрэзентуюць рэаліі аб’ектыўнай / выдуманай рэчаіснасці.

Літаратурная анамастыка аформілася ў пяцідзясятых гадах ХХ стагоддзя. Маючы ў наш час поўны набор метадалагічных прыёмаў, а таксама строга

вызначаны аб'ект і прадмет даследавання, яна з'яўляецца самастойнай навуковай дысцыплінай, якая развіваецца на сутыку літаратуразнаўства, лінгвістычнай паэтыкі і стылістыкі. Паэтычная анамастыка прадугледжвае ўзаемадзеянне філалагічных і іншых гуманітарных дысцыплін, зварот да якіх садзейнічае шматбаковаму аналізу функцыянавання імені ўласнага ў мастацкім тэксце.

Ідэя выкарыстоўваць імя ўласнае як сродак паэтыкі ўзнікла і ўвасобілася яшчэ ў рыторыках антычнасці. Першымі працамі, у якіх іменны ўласныя выкарыстоўваліся з эстэтычнай мэтай, былі кнігі Арыстоцеля.

Адносіны да імені ўласнага ў літаратурным тэксце як да сродку, які павышае выразнасць маўлення, былі характэрныя таксама для эпох Адраджэння і Асветніцтва. Але ад антычнасці і да XVIII стагоддзя спецыяльных прыёмаў выкарыстання імені ўласнага ў мастацкіх мэтах не было распрацавана. Даследаванні ў гэтай сферы не праводзіліся. Інтэрэс да імені ўласнага ў мастацкім тэксце абмяжоўваўся ўзнаўленнем і пераацэнкай спадчыны антычных часоў. Онімы выкарыстоўваліся для стварэння стылістычнага эфекту, але яшчэ не з'яўляліся прадметам аналізу. Толькі ў новы час, у канцы XIX–XX стагоддзяў, навука звярнулася непасрэдна да вывучэння функцыянавання ўласных імёнаў у мастацкіх творах.

Пасля выяўлення і асэнсавання лексіка-граматычных асаблівасцяў і эмацыянальна-экспрэсіўных магчымасцяў онімаў пачынаюцца спробы іх аналізу не толькі ў прыкладных адносінах (як аднаго са стылістычных сродкаў), але і ў тэарэтычным плане. У другой палове XX стагоддзя літаратурную анамастыку ўсё часцей сталі разумець як самастойную анамастычную (філалагічную) дысцыпліну.

У расійскай анамастыцы данавуковыя ўяўленні аб ролі і функцыі імені ўласнага ў мастацкім творы паўтаралі еўрапейскую традыцыю. Да паэтычнага оніма адносіліся як да стылістычнага сродку, які аказваў эмацыянальнае ўздзеянне на сухачоў у аратарскіх выступленнях і на чытачоў мастацкіх твораў. Практычнае выкарыстанне выразных уласцівасцяў імён уласных у літаратурных творах непазбежна прывяло да неабходнасці тэарэтычнага асэнсавання асаблівасцяў ужывання онімаў у мастацкай літаратуры.

Са сферы больш ці менш удалых знаходак паэтыка ўласных імён спачатку перайшла ў сферу рытарычных рэкамендацый, затым – навуковых ацэнак і, урэшце – у плоскасць гістарычнага, эстэтычнага і лінгвістычнага асэнсавання, што прывяло да стварэння *літаратурнай (паэтычнай) анамастыкі*. Калі да 1969 года бібліяграфія па паэтычнай анамастыцы ўключала дзясяткі навуковых даследаванняў і шматлікія фрагментарныя заўвагі пра паэтыку ўласных імён, у асноўным на старонках літаратуразнаўчых прац, то “зараз у рускім мовазнаўстве апублікавана каля 2000 кніг, зборнікаў, часопісных артыкулаў, абаронены дзясяткі кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый” [7, с. 5]. Варта адзначыць абагульняльныя працы агульнатэарэтычнага характару М.В. Калінкіна [19], В.І. Фаняковай [62], Э.Б. Магазаніка [24], В.І. Супруна [56], Л.І. Зубковай [17, 18].

Інтэнсіўна развіваецца **беларуская літаратурная анамастыка**. У выступленні на Міжнароднай канферэнцыі “Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць” 20 красавіка 2010 года прафесар В. В. Шур адзначыў: “У наш час без перабольшвання можна гаварыць пра асобны, новы навуковы напрамак у беларускім мовазнаўстве ў даследаванні анамастыкону, аспекты якога пачалі аналізавацца не толькі ў артыкулах, але і ў манаграфіях, падручніках” [66, с. 24]. Так, А.Ф. Рогалеў у дапаможніках для студэнтаў “Анамастыка мастацкіх твораў” [46] і “Імя і вобраз” [47] на матэрыяле анамастыкону рускай класічнай літаратуры і фальклору прааналізаваў ролю паэтонімаў (найперш, антрапонімаў) як сродкаў стварэння мастацкіх вобразаў. І.М. Петрачкова ажыццявіла комплекснае апісанне анамастыкону рускай прозы XX стагоддзя [41]. У адзначаных працах прадстаўлена класіфікацыя паэтонімаў з пункту гледжання ступені семантычнай актыўнасці. У шматлікіх артыкулах, а таксама ў манаграфіях В. В. Шура “Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры” [65], “Онiм у мастацкім тэксце” [69], “Уласнае імя ў мастацкім тэксце” [71] асэнсоўваецца роля онімаў у тэкстаўтварэнні і камунікацыі. Семантыка ўласнага імені з пункту гледжання рацыяналістычнай, міфалагічнай, рэлігійнай і паэтычнай свядомасці была асэнсавана ў працах І.Э. Ратнікавай [43] і А.Ф. Рогалева [45].

Антрапонiмы як вобразна-выяўленчы сродак у структуры мастацкіх твораў беларускай класікі былі разгледжаны В.А. Ляшчынскай, А.К. Усціновіч, Г.І. Басавай, Г.М. Саланковай, Л.І. Яўдошынай, В.В. Струкавым, Г.В. Юдзянковай і інш. Ацэначна-характарыстычны аналіз антрапанiмікону мастацкіх тэкстаў сучасных беларускіх пісьменнікаў правялі Н.П. Лобань, М.М. Макарэвіч, Г.П. Валынец, І.М. Цярэнцьева, В.М. Касцючык і інш.

Ітак, на сучасным этапе **літаратурная анамастыка** разглядаецца як самастойная навуковая дысцыплiна са сваім аб’ектам даследавання і ўласнымі метадамі аналізу, якая развіваецца ў цеснай сувязі з агульнай лексікалогіяй, стылістыкай, паэтыкай і лiнгвістыкай тэксту ў шырокім аспекце [62, с. 90].

В.В. Шур азначае, што мала распрацаваным да апошняга часу з’яўляецца такі напрамак беларускай літаратурнай анамастыкі, як лексікаграфія: першым і самым значным набыткам лiнгвістаў з’яўляецца “Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа”. Створаны ён на аснове дванаццацітомнага збору твораў класіка і ўключае каля 6000 артыкулаў. Усе разнавіднасці онімаў у слоўніку аналізуюцца з улікам іх мастацка-эстэтычнай і стылёвай функцый. Другая значная праца, дзе змешчаны ўсе разнавіднасці онімаў з твораў Янкі Купалы – шосты том “Слоўніка мовы Янкі Купалы”. У артыкулах слоўніка змяшчаецца тлумачэнне антрапонімаў, усіх разнавіднасцей тапонімаў, вызначаецца іх семантычны патэнцыял, падаюцца ілюстрацыі, раскрываюцца кантэкстуальныя функцыі онімаў. Трэці том “Слоўніка мовы Скарыны” прысвечаны лексікаграфічнаму апісанню тапанімічнага і антрапанімічнага матэрыялу, выяўленага ў самых розных

творах Ф. Скарыны, да онімаў падаюцца разнастайныя гістарычныя звесткі і інш. Мове класіка беларускай літаратуры, яго анамастыкону прысвечана праца Ю. Гурскай “Словарь имён собственных в поэзии М. Богдановича”. У слоўніку тлумачыцца паходжанне імён-персаналій, імён літаратурных герояў і інш., што выразна характарызуюць ідэастыль паэта. У Мазырскім педуніверсітэце падрыхтаваны і захоўваюцца на кафедры беларускага мовазнаўства электронныя варыянты анамастычных слоўнікаў Андрэя Мрыя, Уладзіміра Верамейчыка і іншых аўтараў.

Тэма 2 ТЭРМІНАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ ДАСЛЕДАВАННЯ. СУТНАСЦЬ ПАЭТОНІМА

Нягледзячы на станаўленне *літаратурнай (паэтычнай) анамастыкі* як галіны мовазнаўства, яе тэрміналогія дагэтуль не акрэслілася. Розныя вучоныя ў найменне дысцыпліны ўводзяць тыя азначэнні, якія адлюстроўваюць іх разуменне спецыфікі прадмета і метадаў даследавання. Так, К.Б. Зайцава, якая лічыла, што *паэтычная анамастыка* – гэта дысцыпліна лінгвістычная і прэрагатыва стылістыкі, адстойвала правамернасць азначэння *стылістычная анамастыка* [14, с. 30].

Тыя, хто вывучаў функцыянаванне імёнаў уласных выключна ў межах мастацкай літаратуры, прапаноўвалі выкарыстоўваць азначэнне *літаратурная анамастыка* [31, с. 119]. На думку В.М. Калінкіна, істотным недахопам азначэння *літаратурная* (анамастыка) з’яўляецца тое, што яно адносіцца не да навукі, а да яе аб’екта [19, с. 7].

У шэрагу прац (А.Ф. Рогалеў, В.Г. Гарбачова, І.М. Петрачкова) пераважае тэрмін *паэтычная анамастыка*, таму што ён, на погляд навукоўцаў, найбольш поўна абазначае галіну славеснай мастацкай творчасці, дзе выкарыстоўваюцца імёны ўласныя. Гэтая галіна павінна ахопліваць не толькі літаратурныя (аўтарскія), але і фальклорныя творы. “*Паэтычнай анамастыкай* называецца раздзел анамастыкі, які вывучае ў розных аспектах любыя імёны ўласныя (паэтонімы) у мастацкіх тэкстах. Варыянтам тэрміна *паэтычная анамастыка* з’яўляецца больш частотны ў выкарыстанні тэрмін *анаматапаэтыка*” [12, с. 21].

Сутнасць мастацкай творчасці заключаецца ў вобразным адлюстраванні рэчаіснасці. Яго асноўная функцыя – эстэтычнае ўздзеянне. І літаратура, і фальклор, маючы якасныя адрозненні ў паэтыцы, мастацкія ў сваёй аснове. Нягледзячы на розны характар анамастычнай сістэмы (індывідуальна-аўтарскі і калектыўна-аўтарскі), літаратурныя і фальклорныя імёны ўласныя раўнапраўна функцыянуюць у адзінай па сваёй сутнасці мастацкай анамастычнай прасторы. Вось чаму аб’ектам вывучэння ў паэтычнай анамастыцы, акрамя літаратурных онімаў, павінны быць таксама імёны ўласныя, якія функцыянуюць у фальклорных тэкстах.

Аднак не ўсе даследчыкі лічаць азначэнне *паэтычная анамастыка* апраўданым. На думку В.М. Калінкіна, тэрмін *паэтычная анамастыка* збліжаецца з паняццем “паэзія” і, значыць, звужае аб’ект даследавання. Для

больш дакладнага адлюстравання кола аналізуемых праблем і метадаў В.М. Калінкін замянае азначэнне-прыметнік у назве дысцыпліны на назоўнік і прапануе назваць дысцыпліну, якая вывучае імёны ўласныя ў мастацкім творы, *паэтыкай оніма*, падкрэсліваючы тым самым устаноўку на даследаванне паэтыкі імені ўласнага [19, с. 73].

Шэтаг аўтараў, у прыватнасці, В.Г. Гарбачова, не падзяляюць падобнай трактоўкі тэрміна *паэтычная анамастыка*, таму што данае азначэнне (*паэтычная*) аднолькава звязана як з паняццем “*паэзія*”, так і з паняццем “*паэтыка*”. В.Г. Гарбачова адзначае: “Не трэба разумець тэрмін паэзія ў вузкім значэнні – толькі як адзін з родаў літаратуры. Азначэнне *паэтычны* ўжывальнае ў дачыненні да ўсёй мастацкай творчасці, а *паэзія* ў шырокім значэнні – гэта ўвогуле слоўнае мастацтва. Значыць, у такім кантэксце азначэнне *паэтычны* сінанімічнае паняццю *мастацкі*. Але ў першую чаргу ў гэтым азначэнні выдавочная сувязь з паняццямі “*паэтыка*” і “*паэтонім*” [12, с. 22].

Паэтыка – “раздзел тэорыі літаратуры, які вывучае будову мастацкіх твораў і сістэму іх эстэтычных сродкаў”, а таксама “сістэма мастацкіх прынцыпаў і асаблівасцяў якога-небудзь паэта, пісьменніка ці літаратурнай школы” [42, с. 951]. Можна гаварыць і аб *паэтыцы оніма*, г.зн. аб прынцыпах аўтарскага адбору і правілах стварэння імёнаў уласных, аб заканамернасцях іх функцыянавання ў мастацкіх тэкстах. *Паэтыку оніма* можа разглядаць, на думку В.Г. Гарбачовай, як узаемадзеянне паэтонімаў у мастацкім тэксце з рознымі лексічнымі адзінкамі тэксту і паміж сабой, ролю онімаў у стварэнні вобразнасці. Такім чынам, можна канстатаваць, што азначэнне *паэтычная* (анамастыка) у аднолькавай меры абазначае аб’ект даследавання (*імёны ўласныя ў мастацкім творы*) і падыход у яго вывучэнні (*паэтыка оніма*) [12, с. 22].

Аднак тэрмін *літаратурная анамастыка* найбольш ужывальны [72; 19; 50; 32; 62]. Менавіта яго выкарыстанне многія навукоўцы лічаць найбольш мэтазгодным, паколькі гэты тэрмін указвае на ўжыванне оніма іменна ў мастацкім творы. Акрамя таго, тэрмін не абмяжоўвае імя ўласнае выкананнем якой-небудзь адной функцыі (як, напрыклад, тэрмін *стылістычная анамастыка*), не з’яўляецца двухсэнсоўным і не патрабуе разгорнутых тэрміналагічных тлумачэнняў (як тэрмін *паэтычная анамастыка*). Тэрмін *паэтыка оніма* не адпавядае пераважна лінгвістычнай накіраванасці дысцыпліны. Гэты тэрмін пераважае ў даследчыкаў, якія разглядаюць літаратурныя онімы галоўным чынам у сферы літаратуразнаўчай праблематыкі. Пацверджанне гэтага – той факт, што тэрмін *паэтыка* не адзначаецца ў слоўніках *лінгвістычных тэрмінаў*, затое прадстаўлены ў слоўніках і даведніках *літаратуразнаўчай* накіраванасці, у якіх паэтыка трактуецца як дысцыпліна літаратуразнаўства.

У наш час вывучэнне ролі ўласных імён у мастацкіх тэкстах ажыццяўляецца не толькі у рэчышчы філалагічных дысцыплін, але і на фоне шырокіх міждысцыплінарных сувязяў. Падобны падыход да вывучаемага матэрыялу адпавядае сутнасці імён уласных, якая пастулююцца ў

тэарэтычных працах па анамастыцы (імя ўласнае – факт спецыяльнай лексікі, якая знаходзіцца ў апазіцыі да апелятываў). Лінгвістычны ў сваёй аснове падыход да імёнаў уласных з непазбежнасцю патрабуе прыцягнення этнаграфічнага, гістарычнага, геаграфічнага, сацыялінгвістычнага, літаратуразнаўчага, міфалагічнага, філасофскага, псіхалагічнага і іншых кампанентаў.

Літаратурная анамастыка даследуе адлюстраванне элементаў рэальнай і выдуманай анамастыкі (іх сукупнасць складае **анамастыкон** мастацкага тэксту) на аснове іх індывідуальнага пераламлення і выкарыстання ў створаным пісьменнікам тэксце, элементам якога з’яўляюцца імёны ўласныя.

Тэарэтычнае апісанне прадметаў і метадаў у літаратурнай анамастыцы распрацоўвалася многімі сур’ёзнымі вучонымі, але неабходна адзначыць, што большасць даследаванняў, высноў і заключэнняў адносяцца да **літаратурнай антрапанімікі**. Існуюць працы па функцыянаванні тапонімаў у мастацкім тэксце, астатнія ж разрады імёнаў уласных разглядаюцца дастаткова рэдка. Так, В.А. Ніканаў адзначаў, што “імёны ўласныя літаратурных персанажаў могуць разглядацца толькі ў іх суадносінах з некалькімі сістэмамі: 1) антрапанімічнай сістэмай эпохі, перыяду, адлюстраванага ў творы; 2) антрапанімічнай сістэмай, сучаснай аўтару; 3) стылем твора; 4) з літаратурнай традыцыяй ужывання імён персанажаў, прычым кожная з гэтых сістэм зменлівая” [39, с. 412].

Выдзяленне **літаратурнай анамастыкі** ў самастойную навуковую дысцыпліну прадугледжвае замацаванне за ёй неабходнай сістэмы тэрмінаў, суадносных з яе спецыфікай, а таксама вызначэнне асноўнага тэрміна. Традыцыйна пры аналізе ўласных імён у мастацкай літаратуры і персаніфікацыі мастацкага вобраза ўжывалі тэрмін **імя** або **імя ўласнае**. У дачыненні да мастацкіх тэкстаў тэрмін канкрэтызаваўся: **імя дзейнай асобы**, **імя літаратурнага персанажа**, **імя персанажа**. В.А. Ніканаў дае наступнае азначэнне імя дзейнай асобы: “Імя персанажа – адзін са сродкаў, якія ствараюць мастацкі вобраз, яно можа характарызаваць сацыяльную прыналежнасць персанажа, перадаваць нацыянальны і мясцовы каларыт, а калі дзеянне адбываецца ў мінулым, то ўзнаўляць гістарычную праўду (ці разбураць яе, калі імя выбрана насуперак праўдзе)” [39, с. 234]. Звяртае на сябе ўвагу, што ў даным азначэнні прызнаецца толькі цесная сувязь імені ўласнага з грамадствам і грамадскімі ўмовамі, але не ўлічваецца яго спецыфіка ў структуры мастацкага тэксту як самастойнай адзінкі. Доўгі час дамінуючым тэрмінам для абазначэння імён уласных у мастацкім тэксце быў тэрмін **літаратурны антрапонім**, які ўказвае на “ўсе без выключэння ўласныя імёны, якія называюць персанажаў” [50, с. 152]. У свой час М.В. Карпенка пад літаратурнымі антрапонімамі разумела толькі ўласныя імёны, створаныя аўтарам. Выключаліся ўласныя імёны рэальных гістарычных асоб, якія выкарыстоўваюцца ў мастацкіх творах у якасці асабовых імёнаў персанажаў [20, с. 24]. Гэтае абмежаванне пазней было знятае. **Літаратурным антрапонімам** сталі называць усе імёны ўласныя

пры намінацыі персаніфікаваных мастацкіх вобразаў. Пры аналізе ў мастацкім тэксце тапонімаў, заонімаў адпаведна сталі ўжываць тэрміны *літаратурны тапонім*, *літаратурны заонім*. Аднак неабходны быў універсальны тэрмін, суадносны з усімі разрадамі імён уласных у мастацкім тэксце. Для літаратурнай анамастыкі такім тэрмінам з’яўляецца *паэтонім*. У “Слоўніку анамастычнай тэрміналогіі” даецца наступнае тлумачэнне: “*Паэтычнае імя (паэтонім)* – імя ў мастацкай літаратуры, якое мае ў мове твора акрамя намінатыўнай характарыстычную, стылістычную і ідэалагічную функцыі. Як правіла, адносіцца да катэгорыі прыдуманых імён, але часта пісьменнікам выкарыстоўваюцца рэальна існуючыя імёны ці камбінацыя тых і іншых” [42, с. 108]. Пры відавой канкрэтызацыі імён уласных у мастацкіх тэкстах апраўдана выкарыстанне тэрмінаў *паэтычны антрапонім*, *паэтычны тапонім*, *паэтычны заонім* і г.д.

Важнай навуковай праблемай з’яўляецца вызначэнне паняццыйнасці, ці сэнсавага зместу, імён уласных увогуле і паэтонімаў у прыватнасці.

Існуюць розныя навуковыя абгрунтаванні наяўнасці ці адсутнасці ў імён уласных сэнсавага зместу, значэння. Гісторыя пытання раскрыта ў манаграфіі А.В. Суперанскай “Агульная тэорыя імені ўласнага” [52]. У прыватнасці, пры вызначэнні сэнсавага зместу ўласных імён выдзелены наступныя падыходы:

1. Імёны ўласныя не валодаюць лексічным значэннем, што прынцыпова адрознівае іх ад лексічна значных апелятываў (Дж. Ст. Міль, В. Расэл, А. Гардзінер, А.А. Рэфармацкі і інш.). Асноўнай функцыяй імён уласных трэба лічыць называльную, намінатыўную. Уласныя імёны толькі называюць дэнатат, але не прыпісваюць яму ніякіх уласцівасцяў, таму што наяўнасць значэння рабіла б онімы менш празрыстымі.

2. Імёны ўласныя валодаюць значэннем, але толькі ў маўленні, у той час як на ўзроўні мовы яны разглядаюцца як семантычна пустыя знакі. (А. Есперсен, А. Петэрсан, Е. Курыловіч, А.А. Уфімцава, Н.Д. Аруцюнава і інш.).

3. Імёны ўласныя надзелены значэннем як у мове, так і на ўзроўні маўлення, але гэтае значэнне адрозніваецца ад значэння агульных назоўнікаў (Л.У. Шчэрба, А.А. Суперанская, С.Д. Канцэльсон і інш.).

У мастацкіх тэкстах *паэтонімы* захоўваюць тыя ж прыметы, якія ўласцівыя ўсім уласным імёнам на ўзроўні мовы і маўлення. У той жа час ёсць і прынцыповае адрозненне. *Паэтонімы* функцыянуюць ва ўмовах спецыфікі мастацкага тэксту, выконваючы аўтарскую задуму ў рэалізацыі ідэйна-эстэтычных і іншых задач, што дае падставу гаварыць аб актуалізацыі іх стылістычных і іншых магчымасцяў на зместавым узроўні. У мастацкім тэксце *паэтонімы* ў значнай ступені збліжаюцца па сваіх функцыянальных характарыстыках з агульнымі назоўнікамі мастацкага твора. Змест, ці значэнне, паэтонімаў уяўляе складаны комплекс лінгвістычных і экстралінгвістычных характарыстык. Увесь зместавы бок паэтонімаў павінен разумецца праз мастацкае апісанне дэнатата (вобраза) у тэксце. У адрозненне ад апелятыва, звесткі пра імёны ўласныя, у тым ліку і

паэтонімы, прадугледжваюць веданне спадарожных дадзеных, такіх, напрыклад, як асаблівыя матывы імянавання, гісторыя імені, этымалогія яго асновы і інш. З улікам стылістычнай функцыі **паэтонімы** вельмі блізкія да імёнаў уласных на ўзроўні маўлення. Яны надзелены энцыклапедычнай інфармацыяй, якая ўяўляе сабой пазамаўленчыя звесткі пра дэнатат імені ўласнага. У той жа час маўленчая інфармацыя ўстанаўлівае сувязь імені з яго носьбітам, сацыяльнае поле дэнатата і яго імені і выяўляе адносіны моўцы да імянаванага [59, с. 121]. Значэнне паэтонімаў складаецца з тых звестак, якія выяўляюцца пры выражэнні імі стылістычных функцый, адначасова падпарадкоўваючы маўленчую, энцыклапедычную і моўную інфарматыўнасць імені, што дае падставы гаварыць аб наяўнасці ў паэтонімаў значэння.

Дэнататамі **паэтонімаў** выступаюць выдуманая (ідэальная), створаная ўяўленнем аўтара вобразы, за якімі замацоўваюцца па волі пісьменніка індывідуальныя ўласныя імёны. Іх сэнсавы змест можа быць зразумелы з улікам канкрэтнага мастацкага твора, таму паэтонімы трэба лічыць знакамі асаблівага, штучнага ўтварэння, створанымі аўтарам і ўспрынятымі чытачом [3, с. 159].

В.М. Калінкін абгрунтоўвае розніцу паміж **іменем уласным** і **паэтонімам**: “Агульная тэорыя лексікаграфіі, зразумела, павінна быць у поўнай меры выкарыстана, аднак сур’ёзна трансфармавана з улікам як прынцыповага адрознення семантыкі імені ўласнага і агульнага назоўніка, так і не менш прынцыповага адрознення паміж прапрыяльнай семантыкай у мове і значэннем паэтоніма ў мастацкім творы [19, с. 8]. Пры гэтым В.М. Калінкін выдзяляе асноўныя адрозненні паэтоніма ад імені ўласнага [19, с. 62]:

1. **Паэтонімамі**, як правіла, абазначаюцца не рэальныя, а існуючыя ў творчай свядомасці аўтара і (праз тэкст твора) ва ўспрымальнай свядомасці чытачоў ідэальныя вобразы прыдуманых ці рэальных аб’ектаў, названых іменем уласным.

2. **Паэтонімы** адрозніваюцца прынцыповай дынамічнасцю зместу, няўстойлівасцю адносна прыналежнасці да анамастычнай ці апелятыўнай лексікі.

3. Гегемонія эстэтычнай функцыі і дамінаванне ў семантычнай сферы “паэтычных” канатацый.

Ю.А. Карпенка выдзяляе наступныя прыметы літаратурнай анамастыкі: [21, с. 35–39]:

1. Літаратурная анамастыка другасная. Агульнамоўная сістэма дае пісьменніку свае законы і нормы ў адпаведнасці з месцам, часам і сацыяльным асяроддзем мастацкага выяўлення. Гэта значыць, літаратурная анамастыка – суб’ектыўнае адлюстраванне пісьменнікам аб’ектыўнай, рэальна існуючай анамастычнай карціны (пэўнага месца, часу, грамадства і г.д.).

2. Літаратурная анамастыка нараджаецца на аснове свабоднага творчага пошуку, выбару, які ажыццяўляецца пісьменнікам у адпаведнасці з

жанрам і стылем мастацкага тэксту, – у адрозненне ад натуральнага і працяглага гістарычнага развіцця рэальнай анамастыкі ў пэўным сацыяльным асяроддзі і мове народа. У літаратурнай і рэальнай анамастыкі розная прычынная абумоўленасць з’яўлення.

3. Трэцяя істотная прыкмета – функцыянальная. У звычайнай маўленчай камунікацыі галоўная функцыя імені ўласнага – дыферэнцыяльная. У мастацкім маўленні гэтая функцыя адыходзіць на другі план, саступаючы месца эстэтычнай і выяўленчай функцыям, падпарадкоўваецца ёй. Мастацкая анамастыка перш за ўсё не адрознівае, а “гаворыць”.

4. Калі рэальная анамастыка належыць у цэлым да слоўнікавага складу мовы, яго іменніку, тапанімічнага масіву і г.д., то **літаратурная анамастыка** – гэта, перш за ўсё, факт мастацкага маўлення. Пераход літаратурнага оніма з маўлення ў мову магчымы, але толькі пры ўмове набывання незалежнага ўжывання (*Дон Кіхот, Гарлахвацкі*).

5. Літаратурны твор заўсёды мае загаловак, які з’яўляецца галоўным кампанентам анамастычнай прасторы мастацкага твора.

Да пяці прымет **літаратурнай анамастыкі**, выдзеленых Ю.А. Карпенкам, В.І. Фанякова дадае яшчэ некалькі, якія вынікаюць са спецыфікі тэксту літаратурнага твора і яго сістэмнай арганізацыі [62, с.9].

1. Кожнае імя ўласнае, як імя кампазіцыйна значнага персанажа, заўсёды суаднесена са зместам цэлага мастацкага тэксту, дзе яно з’яўляецца ключавым, а таксама з тэматычна аднароднымі ці кантраснымі радамі паралельных імён іншых персанажаў. Імя кожнага персанажа, які ўдзельчае ў развіцці сюжэта, асацыятыўна звязана з іншымі групамі дзейных асоб, а ўся сістэма імён такіх асоб стварае анамастычную парадыгму тэксту, ядро поля анамастычнай прасторы, у той час як іншыя сродкі намінацыі дзейных асоб у тэксце ўвойдуць у перыферыю гэтага поля.

2. У свядомасці чытача – носьбіта мовы, імя персанажа можа выступаць абагульняльным знакам цэлага вялікага мастацкага тэксту (*Атэла, Дон-Жуан*). Дзякуючы тыпізуючай сіле мастацкага вобраза, яго імя можа стаць не толькі такім абагульняльным знакам цэлага тэксту, але і пачаць паралельнае “паслятэкставае” жыццё ў агульным маўленні і мове ў сувязі з працэсам дэанімізацыі – пераходу імені ўласнага ў апелятыў.

Гаворачы аб імені ўласным у мастацкім творы, безумоўна, трэба памятаць аб залежнасці яго выбару і ўжывання ад жанру і тэмы твора. Так, Т.В. Неміроўская прапануе агульны тэрмін, аб’ектам якога выступаюць усе жанры літаратурнай творчасці: 1) **анамастыка паэзіі**, ці паэтычная анамастыка, – лірыка, паэмы, баллады; 2) **анамастыка мастацкай прозы** – аповяданне, аповесць, раман; 3) **анамастыка драматургіі**, ці **драматургічная анамастыка**, – камедыі, драмы і трагедыі [34, с. 112].

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Алёшина, Л. В. Ономастическое пространство идиостиля Н. С. Лескова (на материале инновационных онимов и деонимов) / Л. В. Алёшина. – Орел : Изд-во ОГУ, 2000. – 76 с.
2. Алефиренко, Н. Ф. Теория языка / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 1998. – 274 с.
3. Андреева, Л. И. Семантика литературного антропонима / Л. И. Андреева // Русская ономастика. – Рязань, 1977. – С. 157–167.
4. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 3-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 571 с.
5. Басава, Г. М. “Ні сюды Мікіта, ні туды Мікіта” : Уласнае імя як носьбіт нацыянальна-культурнага кампанента значэння слова / Г. М. Басава // Роднае слова. – 2001. – № 10. – С. 40–41.
6. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
7. Васильева, С. П. Литературная ономастика : учеб пособие для студ. филолог. спец. / С. П. Васильева, Е. В. Ворошилова ; Красноярский гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьев. – Красноярск : Красноярский гос. пед. ун-т, 2009. – 139 с.
8. Волкава, Я. В. Польшка-беларускі слоўнік : Звыш 40 000 слоў / Я. В. Волкава, В. А. Авілава ; пад рэд. Г. А. Цыхуна. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 2005. – 880 с.
9. Воронова, И. Б. Текстобразующая функция литературных имен собственных (на материале эпических произведений XIX–XX вв.)» : автореф. дис. ...канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И. Б. Воронова; Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2000. – 24 с.
10. Галкина-Федорук, Е. М. Слово и понятие / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Учпедгиз, 1956. – 54 с.
11. Гончаров, И. А. Собрание сочинений : в 8 т. / И. А. Гончаров. – М. : Госполитиздат, 1950 – 1955. – Т. 8 : Статьи, заметки, рецензии, автобиографии, избранные письма. – 1955. – 576 с.
12. Горбачёва, О. Г. Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : дис. ...канд. филолог. наук : 10.02.01 / О. Г. Горбачёва. – Брянск, 2008. – 273 л.
13. Гурская, Ю. А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация : автореф. дис. ... докт. филолог. наук : 10. 02. 19 / Ю. А. Гурская ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 44 с.
14. Зайцева, К. Б. Английская стилистическая ономастика : тезисы лекций / К. Б. Зайцева. – Одесса : Типография “Одесского вестника”, 1973. – 67с.
15. Звегинцев, В. А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звегинцев. – М. : Наука, 1973. – 345 с.
16. Зинин, С. И. Введение в антропонимику / С. И. Зинин. – Ташкент : Изд-во *Ташкент.* ун-та, 1975.– 275 с.

17. Зубкова, Л. И. Русское имя II половины XX века в лингвокультурологическом аспекте: автореф. дис. ...докт. филолог. наук : 10.02.02 / Л. И. Зубкова ; Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 40 с.
18. Зубкова, Л. И. Своеобразие и типы антропонимической коннотации / Л. И. Зубкова // Филологические науки. – 2009. – № 1. – С. 65–73.
19. Калинин, В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Изд-во Донецкого гос. пед. ун-та, 1999. – 408 с.
20. Карпенко, М. В. Русская антропонимика : учеб. пособие / М. В. Карпенко. – Одесса : Изд-во ОГУ, 1970. – 130 с.
21. Карпенко, Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / М. В. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34–40.
22. Карпенко, Ю. А. Специфика ономастики / Ю. А. Карпенко // Русская ономастика. – Одесса, 1984. – С. 34–48.
23. Коўтун, В. Крыж міласэрнасці / В. Коўтун. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1996. – 493 с.
24. Магазаник, Э. Б. Ономапоэтика, или «говорящие имена» в литературе / Э. Б. Магазаник. – Ташкент : Фан, 1978. – 146 с.
25. Марчук, Г. Без ангелаў : раман, апавяданні / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 256 с.
26. Марчук, Г. Вочы і сон. Сава Дым і яго палюбоўніцы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 381 с.
27. Марчук, Г. Вясёлыя, бедныя, багатыя / Г. Марчук. – Мінск : БелПЭК, 1998. – 367 с.
28. Марчук, Г. Дзікая груша : казкі / Г. Марчук. – Мінск : Беларусь, 2000. – 287 с.
29. Марчук, Г. Кветкі правінцыі : раман, навелы, афарызмы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 2004. – 416 с.
30. Мезенка, Г. М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студ. ун-таў / Г. М. Мезенка. – Мінск : Выш. школа, 1997. – 119 с.
31. Мифология : энциклопедия / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. Репринтное издание «Мифологического энциклопедического словаря» 1991 года. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 736 с.
32. Матвеев, А. К. Апология имени / А. К. Матвеев // Вопросы ономастики. – 2004. – № 1. – С. 7–13.
33. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 1 / А. Наварыч // Маладосць. – 2003. – № 4. – С. 29–90.
34. Немировская, Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики : сб. науч. тр. – Киев, 1988. – С. 112–113.
35. Никонов, В. А. Имена персонажей / В. А. Никонов // Поэтика и стилистика русской литературы / Отв. ред. М. П. Алексеев. – Л. : Наука, 1971. – С. 407–419.

36. Никитина, С. Е. Имена духоборов и молокан / С. Е. Никитина // Имя: внутренняя структура, семантическая аура, контекст : сб. науч. ст. : в 2 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 123–126.

37. Никитина, С. Е. Русские конфессиональные группы в Евразии: модель мира и культурные барьеры сегодня / С. Е. Никитина // Этнокультурное взаимодействие в Евразии : сб. науч.ст. : в 2 кн. – М. : Наука, 2006. – Кн. 2. – С.135–143.

38. Николаева, Т. М. Имена собственные в русской культуре и литературе (к вопросу об эволюции культурных коннотаций) / Т. М. Николаева // Имя: внутренняя структура, семантическая аура, контекст : сб. науч. ст. : в 2 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 34–38.

39. Никонов, В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с.

40. Петрачкова, И. М. Жанраўтваральная роля онімаў у гістарычных аповесцях К. І. Тарасава / И. М. Петрачкова // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2001. – № 1 (10). – С. 122–124.

41. Петрачкова, И. М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. ...канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И. М. Петрачкова ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.

42. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 312 с.

43. Ратникова, И. Э. Имя собственное в разных типах сознания / И. Э. Ратникова // Русский язык и литература. – 2001. – № 1. – С. 103–112.

44. Реформатский, А. А. Топономастика как лингвистический факт / А. А. Реформатский // Топономастика и транскрипция. – М., 1964. – С.17–28.

45. Рогалев, А. Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А. Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.

46. Рогалев, А. Ф. Имя и образ : Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.

47. Рогалев, А. Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.

48. [Русская грамматика](#) : в 2 т. / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М. : Наука, 1980. – Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – 789 с

49. Селезнёва, Л. Б. Взаимопереходность имен нарицательных и имен собственных / Л. Б. Селезнёва // Вопросы структуры и функционирования русского языка. – Вып. 5. – Томск, 1984. – С. 56–62.

50. Силаева, Г. А. О содержании понятия «литературный антропоним» Текст. / Г. А. Силаева // Русская ономастика. – Рязань, 1977. – С. 152–156.

51. Станкевіч, Я. Хрышчоныя імёны вялікалітоўскія / Я. Станкевіч // Спадчына. – 1992. – № 6. – С. 96–101.
52. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
53. Суперанская, А. В. Структура имени собственного. (Фонология и морфология) / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1969. – 206 с.
54. Суперанская, А. В. Эволюция теории имени собственного в Европе / А. В. Суперанская // Вопросы филологии. – 2004. – № 3. – С. 5–17.
55. Суперанская, А. В. Языковые и внеязыковые ассоциации имен собственных / А. В. Суперанская // Антропонимика. – М., 1970. – С. 7–17.
56. Супрун, В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал : монография / В. И. Супрун. – Волгоград : Перемена, 2000. – 172 с.
57. Сцяшкoвіч, Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшкoвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.
58. Сянкевіч, В. І. Семантыка і прагматыка беларускай мовы / В. І. Сянкевіч. – Брэст : БрДУ, 1995. – 214 с.
59. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская [и др.] ; АН СССР, Институт языкознания. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
60. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65 тысяч слоў / І. М. Бунчук [і інш.] ; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.
61. Флоренский, П. Имена / П. Флоренский. – М. : Купина, 1994. – 216 с.
62. Фoнякoвa, O. И. Имя собственное в художественном тексте / O. И. Фoнякoвa. – Л. : ЛГУ, 1990. – 104 с.
63. Черепанова, O. Л. Роль имени собственного в мифологической лексике / O. Черепанова // Язык русского фольклора. – Петрозаводск, 1992. – С. 14–19.
64. Чыж, А. Беларускі іменьнік / А. Чыж. – Гомель : Collegium sarmatum, 1998. – 60 с.
65. Шур, В. В. Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры / В. В. Шур. – Мінск : УП “Тэхнапрынт”, 2002. – 226 с.
66. Шур, В. В. Беларуская літаратурная анамастыка: яе дасягненні, праблемы, перспектывы / В. В. Шур // Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 20 красавіка 2010 г. / Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы ; рэдкал. : І. Л. Капылоў [і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 23–26.
67. Шур, В. В. Беларускія ўласныя імёны : Беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В. В. Шур. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 239 с.
68. Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В. В. Шур. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 156 с.

69. Шур, В. В. Онім у мастацкім тэксце : манаграфія / В. В. Шур. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 216 с.

70. Шур, В. Онімы ў творах Якуба Коласа : паказчыкі і актуалізатары дадатковых адценняў значэння / В. Шур // Роднае слова. – 2006. – № 6. – С. 23–26.

71. Шур, В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце : манаграфія / В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. Шамякіна, 2010. – 207 с.

72. Щетинин, Л. М. Слова, имена, вещи / Л. М. Щетинин. – Ростов : Изд-во Ростовского ун-та, 1966. – 219 с.

73. Юркенас, Ю. К. Онимизация апеллятивов и развитие индоевропейских антропонимических систем : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10. 02. 02 / Ю. К. Юркенас ; Моск. гос. ун-т. – М., 1979. – 37 с.